

Sisemise rahu nimel, mõtte ja tahtega eesti kultuuri juures. Läbi aegade.

Ettekanne 10. X 2018 teaduspoliitika konverentsil „Teadus kui Eesti arengumootor (V). Kuidas teadus kaitseb Eestit?”

Heili Sepp

Lugupeetud daamid ja härrad!

Ettepanek täna kõneleda tuli mulle suure üllatusena. Ma ei ole teadlane. Ma ei ole pidanud kunagi teadust millekski, millest ma väga palju tean. Nõnda alustan sellest, millest ma tean. Oma tööst.

Olin olnud kohtunik napilt kuu, kui saabus emakeelepäev. Lihtne väike istung – tasumata trahvi asendamine arestiga. Tavaliselt lähevad need ladusalt nagu konveieril, aga just sel päeval oli minu vastas iseloomuga inimene.

Kohe, kui talle sõna andsin, tähendas ta rahulolematult, et sai menetlusdokumendid, sealhulgas trahviotsuse, talle arusaamatus keeles. Tundsin huvi, milline salapärase keel see siis võiks olla? Tema vastu: „Arvan, et see on Eesti keel. Ma ei valda Eesti keelt.“ Minu tähelepanekule, et eesti keel on Eesti riigikeel, märkis ta teatava loogikaga, et kuna dokument on esitatud talle tundmatus riigikeeles, ei saa ta seda läbi lugeda, analüüsida ega esitada kaitset. Kuidas on sel juhul kaitstud tema õigused, sest meil on ju venekeelne regioon, küsis ta. Tema meelest kasutatakse nii keelt rahva vastu. Sellest kujunes oluliselt pikem ja huvitavam istung kui seda tüüpi istungid tavaliselt, ja tõrksast algusest hoolimata läksime lahku üllatavas teineteisemõistmises.

Tõlgi abil kahes keeles toimuv istung on meie Narva kohtumaja argipäev. Ja ometi ei enne ega pärast, vaid just emakeelepäeval tõmmati mind sellisesse põnevasse vestlusse. Ehk just seepärast olen mõelnud sellele istungile hiljemgi kui millelegi sümboolsele.

Nagu ütlesin, ei ole ma teadlane. Olen terve täiskasvanuelu teeninud Eesti riiki, erinevates riigiametites. Paralleelselt, veelgi kauem olen olnud seotud Tartu Ülikooliga. Veidi nagu igavene üliõpilane, sest päris katkenud ei ole side *alma materiga* kunagi. Olen lasknud tal end toita teadmistega vähemalt viies teadus- või valdkonnas, muuhulgas usuteaduses, filoloogias ja psühholoogias. Aegajalt õpetan ka ise. Olen endalt tihti küsinud, miks ma ei suuda sellest sidemest kuidagi lahti lasta.

Veidral moel andis just see juhtum, millest rääkisin, teatud vastuse. Mõistsin, et ehk ei olegi minu pidev kontaktihoidmine akadeemilise maailmaga, eeskätt *humanioraga*, nii lahutatud mu elust riigiteenistujana kui arvasin. Marju Lepajõe on jaganud teadused tinglikult kolmeks – välise maailmaga ja inimese vaimse maailmaga tegelevateks ning kaht sfääri ühendavateks teadusteks¹. Mina pean silmas eeskätt inimese vaimset maailma ehk teadusi nagu filoloogiad, mõttelugu ja religioon.

Selgitan.

Riik ei toimi ilma riigiteenriteta. Selleks, et kanda Eesti nimel vastutust ja reageerida õigesti kultuuriliselt keerukates olukordades, on vaja teada ja silmas pidada suurt pilti – pilti, millel on

¹ Intervjuu Marju Lepajõega: “Laureaat Marju Lepajõe”, LHV ajakiri Investeeri, 02.03.2018 - <https://fp.lhv.ee/news/5246413>

kogu Eesti oma mitmekesisuses. On vaja väga õiget vaimu, et teenida Eesti riiki. Õige vaimu kujundab hea haridus. Ja see ei ole võimalik meie oma teadusliku hooleta. Eesti riigi teenijate headus sõltub sellest, kui hea on Eesti teadus. Ilma Eesti teadusel kasvatatud riigiteenriteta ei ole meil jätkusuutlikku Eesti riiki. Selle toiduta ei suudaks nad orienteeruda kontekstis.

Ja mis on siis see kontekst?

Põhiseaduse preambul ütleb muuhulgas, et Eesti riik on rajatud kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning peab tagama eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise läbi aegade. See ütleb ka, et seda riiki tahame me kõikumatus usus ja vankumatus tahtes kindlustada ja arendada.

Vähemalt kahes kohas viitab preambul sellele, et meie riigi olemus ja mõte on olla muutumises, liikumises. Põhiseaduse taga on vankumatu tahe arendada Eesti riiki ja vajadus tagada eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimine läbi aegade. See viimane fraas on nii rikas – peame säilitama oma identiteedi ja selle väärtused läbi AEGADE. Mitte läbi aja, läbi aegade.

Sellesse sõnapaari on justkui kodeeritud Eesti saatus – muutuste paljusus. Nii need, mida kanname pärandina kaasas, kui need, mis on veel ees. On ajad, millest tuleme, on hoovused, mis käivad üle maailma ja millest saame oma osa – nagu näiteks viimane migratsioonilaine, ja on need ajad, kuhu peame jõudma - arenenuna. Ja minnes läbi nende aegade, tuleb meil säilitada, kanda Eesti riigis justnagu anumas meie rahvust, meie keelt ja meie kultuuri. Peame minema, mitte oma eestlusega maailma tuultes paigal seisma.

Kui jääksime seisma, siis võib meid tabada näiteks Elin Toona romaani *Sipelgas sinise kausi all*² peategelase saatus. Ants, keskealine eestlasest pagulane 60.-70ndate Inglismaal, jäi oma eluga toppama – inglased jäidki “lambanägudeks” ja suhteüritus sümpaatse inglannaga vaid katsega piirduski, sest Ants ei julgenud uues maailmas liikuda, ta pelgas avada uksi. Romaan lõpeb sümbolsest sellega, kuidas malesõber Ants mängib vaid talle teadaolevate reeglitega “Saatuses malemängu” ning Eestlus nupp võtab ära Tuleviku malendi. Ehmatusega järeltab peategelane sellest: „*“No kurat! “ Nii võikski juhtuda. Elu läheb edasi muutumatult surmatunnini. Sealiha ja hapukapsad!*“ Ants ei olnud valmis maksma muutuse hinda ja Eestlus panigi ta šahh-matti.

Keegi meist ei taha ilmselt, et eestlus paneks meid šahh-matti. Me ei taha lõppu, vaid edasiminekut. Avatus kui niisugune ei ähvarda Eestlust. Sellest võite lugeda juba kasvõi Elin Toona värskemast romaanist³.

Vaja ei ole mitte tuimalt tammuvat ja emotsioonidest pimestatud eestlust, vaid nõtket ja enesekindlat, teadlikult läbitunnetatud ja võimalikult objektiivset eestlust, mis meid paigale naelutamise asemel edasi viib. Sellise enesekindluse ja dünaamilisuse tagalaks saab minu meelest olla vaid heal tasemel Eesti teadus. Võimalik, et just seda tuge olen mina otsinud kogu elu Eesti vanimast ülikoolist.

Ma olen riigiametnik ja teen oma tööd. Sain selleks ettevalmistuse Eesti ülikoolis. Eesti riigi ametnikuna on minu kohus astuda iga oma tööine samm nii, et see oleks kantud eesmärgist hoida eesti rahvust, eesti keelt, eesti kultuuri. Iga Eesti riigiteener kannab seda anumat, milles on need kolm väärtust. Meist igauhe ülesanne on läbida oma teekond nii, et kallis sisu maha ei loksuks.

Näide, millega alustasin, on vaid üks miljardeist hetkedest, millest koosneb see minek. Nende keerukuste on võrreldamatult erinev: alates Pronksööst kuni pisiotsustusteni, mis ometi võivad

² Elin Toona, "Sipelgas sinise kausi all", Lund 1974

³ Elin Toona, "Mihkel, muuseas", Tallinn 2018

osutada sama mõjukaks kui liblika tiivalöök. On väga oluline, kuidas sa anumat hoiad ja kuidas liigid – järsud liigutused ei pruugi sugugi kasuks tulla, oluline on pidada silmas kaugemat eesmärki.

Eesti kultuuri ja keele kandmine nii, et liiguksime teadlikult ja koos, ühe organismina ja ühe eesmärgi nimel, ei saa teoks vaid koduse kasvatuse pinnalt. Tasakaalu hoidmist tuleb õppida. Küsimusi, mida esitada ja millele sisukalt vastata, on väga palju. Ei ole vaid – *mida kuradit?* On ka: miks, kuidas, kuhu ja kellega?

On vaja head hariduslikku baasi – erialateadmiste ja kosmopoliitse maailmataju kõrval ka väga head eesti keele ja kultuuriloo, Eesti ajaloo tundmist. Neis igapäevastes olukordades, kus riigiteenija peab neid teadmisi kasutama, ei ole abi erialateadmistega eksperdi kaasamisest väljastpoolt. Need teadmised peavad olema imendunud igapäevases isiklikult. Selle eelduseks on nõutaval tasemel kodumaine, Eesti teadus.

Rääkides teadusest kui teatud mõttes tagala loomisest, jõuaks mõni ehk järgmiseks juba relvastuse ja väljaõppe kujunditeni. Mina näen seda siiski teistmoodi. Ma ei räägi keele kasutamisest kellegi vastu. Eestikeelse jätkusuutliku ühiskonna säilitamine on meie riigi üks peamisi ülesandeid, aga mitte ainuke. Eesti riigi ülesandeks on ka kaitsta sisemist rahu.

Kõlab ju kaunilt – meie riik on loodud kaitseks sisemisele rahule. Jah, seda saab ja peabki sisustama sisejulgeoleku ja siseturvalisusega. Riigi hapra anuma läbimõtlematu loksutamine ei tuleks riigi seesmisele stabiilsusele kasuks. Aga haarakem sõnasabast päris kinni ja mõelgem hetkeks, et põhiseadus loeb kaitsmisvääriliseks ehk ka meie enda sisemist rahu. Kindlustunnet, mis sünnib teadmisest, et see, mida me teeme, on läbimõeldud, eesmärgistatud ja õige. Meie tegevus peab olema mõtestatud. Siingi on võtmeroll Eesti oma teadusel. Humanitaarteadused on nagu vaimne turvavõrk. Või aed, mis võib olla õdus ja inspireeriv – just nagu Marju Lepajõe on kirjeldanud elamist omakeelses kultuuris⁴.

Aia eest hoolitsemine eeldab aianduslikke teadmisi. Et oma taimi mitte ära tappa, vaid panna nad lohkama, peame piisavalt teadma nende vajadustest ja kasvutingimustest. Peame lähenema oma aiale armastusega, kuid teadusliku põhjalikkusega.

Tiina Kirss on öelnud: “Humanitaaria on aed, kus on vaja kultiveerida võimalikult mitmekesiseid taimi. Akadeemiline emakeel on selle aia huumus, selle toitev muld⁵.” Rääkides Eesti teaduse tegemisest inglise keeles on ta hoiatanud, et sel juhul ei tule omandada „mitte ainult keel, vaid ka teistsugune akadeemiline kultuur: tavad, kombed, eriti suhtlemismustrid.“ Selle tagajärjel viib pooletoobine keel aga ebakeeleni⁶.

Rein Raud on sarnasel teemal leidnud, et Eesti kodustes oludes ei saa rakendada strateegiaid, mis on mõeldud USA või Suurbritannia otsustajatele, sest nii lähtekohad, võimalused kui ka sihid on

⁴ Intervjuu Marju Lepajõega: “Laureaat Marju Lepajõe”, LHV ajakiri Investeeri, 02.03.2018 - <https://fp.lhv.ee/news/5246413>

⁵ Tiina Kirss, “Estlish ja no-language”, Sirp, 19.12.2013 - <http://sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/estlish-ja-no-language/>

⁶ Samas

erinevad⁷. Neil ei ole vaja oma valikuid ingliskeelse kultuurikeskkonna säilitamise nimel korrigeerida⁸.

Aeda põikas viimases Sirbis antud intervjuus⁹ ka Eesti Keele Instituudi direktor Tõnu Tender. Ta pani südamele, et kuna iga kaunis aed vajab pidevat hoolt, siis ka eesti keel vajab järjepidevat arendamist; eesti keele kasutamine sõltub omakorda inimeste hoiakust ja soovist seda eri elualadel ja valdkondades kasutada. Meil tuleb küsida, nagu küsis tema: „Kas ja kui palju me eesti keelt oskame, väärtustame ning selle võimalusi ja rikkusi kasutame? Või hindame ja pisendame ebaolulisemaks, koguni väärtusetuks¹⁰.“

Minagi arvan, et Eesti teadus peab olema meie enda teadus, avatud silmade ja suuga, aga alati kodule mõtlev. Ta peab olema aed, kus saaks kultiveerida meie enda eesti taimi, millel oleks nii tugevad varred, et vili välja kanda.

Kohtunikuna ei kujuta ma ette, kuidas võiks realselt eestikeelse õigusteaduseta eesti keeles õigust mõista. Mina ei taha mõista õigust tundmatus riigikeeles ega ka pooletooobises ebakeeles, vaid sellises eesti keeles, mis on meie oma kodune keel.

Põhiseadus teeb riigile ülesandeks kaitsta eesti keelt kui eesti kultuuri säilimise eeldust. Selle garantiidena seadustavad põhiseaduse §-d 6, 49, 51 ning 52 eesti keele riigikeelena, õiguse säilitada oma rahvuskuuluvus ja suhelda riigiasutustega eesti keeles ning eesti keele kui riigi sisemise asjaajamise keele. Eesti keel on eesti rahvuse ja kultuuri olemuslik komponent, milleta ei ole nende säilimine võimalik, nagu on öelnud oma 1998.a aasta otsuses¹¹ ka Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium.

Eesti keele kaitse ja kasutus on põhiseaduslik eesmärk, mille saavutamise peab kindlustama riigivõim. See tähendab enesestmõistetavalt, et need inimesed, kelle kaudu riigivõim teoks saab, peavad olema võimelised eesti keelt ja ka eesti kultuuri kaitsma. Nad peavad olema selles küsimuses kompetentsed.

See, mida meil on vaja, on nii-öelda teaduspõhine eestlus.

Ma armastan eesti keelt väga. Mulle meeldib näha, et meie keel - nagu meie kultuuri - on võimeline muutuma ja samas jääma iseendaks. Sestap on mul kodus mitmeid vanu sõnastikke. Eile vaatasin, et Grenzsteini 1884. aasta sõnaraamat¹² annab sõna “teade” vasteks nii teaduse ehk *Wissenschafti* kui ka sõnumi - *nachricht*. Teadus on sõnum.

Eks ole sümboolne ja kohane – see, milline on meie Eesti riigi teadus, on ka sõnumi sellest, milline on Eesti riik. Selge sõnum selles küsimuses on aga vajalik. Just see annab meile selle sisemise rahu, mis lubab minna edasi kindlalt, ilma et anum, milles on eesti rahvus, kultuur ja keel, üle ääre loksuks.

Aitäh.

⁷ Rein Raud, “Kultuuriline imperatiiv. Sõnavõtt TLÜ Eesti humanitaarinstituudi 25. aastapäeva konverentsil.” Sirp, 19.12.2013 - <http://sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/kultuuriline-imperatiiv/>

⁸ Samas

⁹ “Elav keel”, Margus Maidla intervjuu Tõnu Tenderiga, Sirp 05.10.2018 - <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c21-teadus/elav-keel/>

¹⁰ Samas

¹¹ Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 05.02.1998.a otsus nr [3-4-1-1-98](#)

¹² Ado Grenzstein, „Eesti sõnaraamat”, Tartu 1884